

δίκτυον θὰ ἡδύνατο συνεκδοχικῶς νὰ δηλώσῃ καὶ τὸ Fischerboot, τὴν τράτα· ἐνταῦθα ὅμως τὸ πρῶτον συνθετικὸν χειρο- ἀναγκάζει ἡμᾶς νὰ τὴν ἐρμηνεύσωμεν κυριολεκτικῶς διὰ τοῦ Fischernetz. Ἐὰν τώρα ὁ προσδιορισμὸς χειρο- (γρίπιον) θέλει νὰ δηλώσῃ τὸν διὰ τῶν χειρῶν κινούμενον, συρόμενον γρίπον (πβλ. χειρόμυλος) ἢ τὸ εἶδος τῆς κατασκευῆς τοῦ γρίπου ἢ τὸν μικρὸν γρίπον (πβλ. χειρόβολον) δὲν δυνάμεθα νὰ βεβαιώσωμεν ἐνταῦθα ἀκριβῶς.

Σελ. 52, ἀριθ. 1956 λέξι. τοπιάτικον ἄς μοῦ ἐπιτραπῆ νὰ σημειώσω ἐνταῦθα, ὅτι εἰς τὸ χωρίον Δρόβιανη τῆς Βορ. Ἡπείρου τοπιάτικο ὠνομάζετο ἐπὶ Τουρκοκρατίας τὸ ποσόν, τὸ ὅποῖον ἐπλήρωνέ τις ἐτησίως εἰς τὴν Κοινότητα ἢ εἰς τὸ Δημόσιον διὰ παραχωρηθέντα κοινοτικὸν ἢ τοῦ Δημοσίου τόπον πρὸς ἀνοικοδόμησιν οἰκίας, ἢ διὰ παραχωρηθέντα πρὸς κάρπωσιν βουνῶδη τόπον. (Κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ κ. Κ. Οἰκονόμου, καθηγητοῦ ἐκ Δρόβιανης).

Σελ. 53, ἀριθ. 1956 λέξι. ἐποχοτόπιον· πιθανώτατα ἀποχοτόπιον = μέρος ἐνθα ρίπτουν πρὸς ἀλειάν τὰ ἀπόχια. Ἀπόχι, ὡς γνωστὸν, εἶναι εἶδος ἀλειυτικοῦ δικτύου, σάκκος δικτυωτός, ἔχων στεφάνην, συνήθως ξυλίνην, καὶ προσηρμοσμένος εἰς τὸ ἄκρον στερεᾶς μικρᾶς ράβδου. Περὶ τῆς λέξεως ὑποχὴ — ἀπόχι πβλ. Χ. Χαριτωνίδου, εἰς τὰ Γεωπονικὰ ἐν Byz. Neugr. Jahrb. 7 (1928) σελ. 179 ἐνθα καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία.

Σελ. 68, ἀριθ. 2025 λέξι. λαντζόνιον· ἐπιθυμῶ νὰ παραπέμψω ἐνταῦθα καὶ εἰς τὰ Ἄτακτα τοῦ Κοραῆ τόμ. Δ' σελ. 281.

A. ΣΙΓΑΛΑΣ

Les Regestes des actes du Patriarcat de Constantinople. Vol. I. Les actes des Patriarches. Fasc. I. Les Regestes de 381 à 715. par V. Grumel. Ἔκδ. Socii Assumptionistae Chalcedonenses, 1932 Σελ. I-XXXIV + 131.

Ἰδιαιτέραν ὄλως χαρὰν αἰσθανόμεθα σήμερον ἀγγέλλοντες τὴν ἔναρξιν τῆς ἐκδόσεως ἐνὸς παραλλήλου ἔργου πρὸς τὸ ἀνωτέρω μνημονευθέν: τῶν Πινάκων τῶν ἐγγράφων τοῦ Πατριαρχείου Κων/πόλεως. Βεβαίως εἰς τὸ πρόγραμμα τοῦ Corpus der griechischen Urkunden συμπεριλαμβάνεται καὶ ἡ ἔκδοσις τῶν Πινάκων τῶν πατριαρχικῶν ἐγγράφων, τούτου ἕνεκα εὐχαρίστως θὰ ἐβλέπομεν συμπεριλαμβανομένην τὴν παρούσαν ἔκδοσιν εἰς τὴν σειρὰν τοῦ Corpus. Ἀλλὰ ἔργον, τοῦ ὁποίου αἱ βάσεις εἶχον τεθῆ ὑπὸ τοῦ μακαρίτου Ἀρχιεπισκόπου L. Petit, πρὶν ἀκόμη αἱ Ἀκαδημία τοῦ Μονάχου καὶ τῆς Βιέννης καταρτίσουν τὸ σχέδιον τῆς ἐκδόσεως τοῦ Corpus, πρὸ

παντός ὅμως ἔργον, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ μέρος σειρᾶς ἐργασιῶν περὶ τῶν Πατριαρχείων τῆς Κων/πόλεως, ὡς ἐμελετήθη ὑπὸ τοῦ ἐν Κων/πόλει Ἰνστιτούτου Βυζαντινῶν Σπουδῶν, δὲν ἠδύνατο, φυσικά, νὰ περικλεισθῆ ἔντος τοῦ πλαισίου ἐτέρου ἐξ ἴσου μὲν μεγάλου ἔργου, εἰς τὸ ὁποῖον ὅμως δὲν ὄφειλε τὴν γένεσίν του. Ἐνδεχομένη ἀπόσπασις αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ ὅλου ἔργου θὰ ἠδύνατο νὰ ἐκληφθῆ ὡς ἀπιστία τέκνου πρὸς τὴν γενέτειραν αὐτοῦ, ὡς ἀπιστία πρὸς τὴν μελετωμένην ἔκδοσιν τοῦ «Oriens Christianus», εἰς τὰς προεργασίας τοῦ ὁποίου ὀφείλει τὴν ὑπαρξίν του.

Ἄλλ' ἂν ἡ ἀπόπειρα τῆς συγχωνεύσεως τῶν Πινάκων τῶν πατριαρχικῶν ἐγγράφων μετὰ τοῦ Corpus ἐματαιώθη, ἐπῆλθεν ἐν τούτοις σχετικὴ τις συνεννόησις μεταξὺ τῶν ἐκδοτῶν ἀμφοτέρων τῶν ἔργων, οὕτω δὲ βλέπομεν τοὺς Πίνακας ὄχι μόνον ἐκδιδομένους εἰς τὸ αὐτὸ σχῆμα, ὡς καὶ τὰ ἤδη ἐκδοθέντα τεύχη τῶν Πινάκων τῶν αὐτοκρατ. βυζ. ἐγγράφων, ἀλλὰ καὶ κυρίως ἀκολουθοῦντας τὴν αὐτὴν περίπου μέθοδον ἐργασίας, ὥστε χωρὶς τὴν παραμικρὰν δυσκολίαν θὰ δύνανται οἱ πίνακες οὗτοι νὰ χρησιμοποιῶνται παραπλεύρως τῶν Regesten der Kaiserurkunden.

Εἰς τὸ τεχνικὸν ἀπὸ τυπογραφικῆς ἀπόψεως μέρος ἀπομακρύνονται οἱ Πίνακες οὗτοι τῶν Πινάκων τῶν Kaiserurkunden, τοῦτο δὲ ὠφέλησε τὸ ἔργον. Διὰ τῆς χρησιμοποίησεως διαφόρων εἰδῶν τυπογραφικῶν στοιχείων καὶ τῆς ὀλογράφου παραστάσεως τῶν διαφόρων λημμάτων (Texte, Mention, Litérature, Critique κλπ.) σημεῖα εἰς τὰ ὁποῖα διὰ τεχνικούς λόγους καὶ παρὰ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ ἐκδότου F. Dölger, ὑστεροῦν οἱ Πίνακες τῶν Kaiserurkunden, ἐκέρδισεν ἡ ἐπισκόπησις, ἡ δὲ χρῆσις τῶν πινάκων καθίσταται εὐχερεστέρα. Ἡ συγχώνευσις τῆς βιβλιογραφίας τῶν πηγῶν μετὰ τῆς τῶν βοηθημάτων, ἡ προσπάθεια νὰ μὴ παραφορτωθῆ τὸ ἔργον ἀπὸ βιβλιογραφικᾶς παραπομπᾶς, ὅπως καὶ ὁ κατάλογος τῶν Πατριαρχῶν εἰς τὸ τέλος μετὰ τῆς χρονολογίας τῆς πατριαρχείας αὐτῶν, καθιστοῦν τοὺς Πίνακας ἐπίσης ἀπλουστεροὺς εἰς τὴν χρῆσιν.

Ἐν τούτοις εἰς τὴν χρησιμοποίησιν τοῦ χώρου παρατηροῦμεν κάποιαν σπατάλην. Νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἡ μὴ φειδῶ αὕτη τοῦ χώρου δὲν ἔβλαψε τὴν συντόμευσιν τοῦ ὅλου ἔργου; Ἡμεῖς ἀμφιβάλλομεν. Τὸ πρῶτον τοῦτο τεῦχος περιέχει μόνον 324 ἀριθμούς, ἔναντι 821 τοῦ πρώτου τεύχους τῶν Regesten der Kaiserurkunden. Ἄν λάβωμεν λοιπὸν ὑπ' ὄψιν ὅτι μέγα μέρος τῶν κειμένων τῶν ἐγγράφων τῆς ἐποχῆς ταύτης 381-715 ἔχει ἀπολεσθῆ, ὅτι ἐπομένως καὶ ὁ ἀντιστοιχῶν πρὸς τὰ ἔτη ταῦτα τόμος τῶν κειμένων κατὰ πᾶσαν πιθανότητα δὲν θὰ προσλάβῃ μεγάλην ἔκτασιν, νομίζομεν ὅτι θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἐγίνετο μεγαλύτερα φειδῶ τοῦ χώρου ἐνταῦθα, τοῦναντίον δὲ νὰ ἐπεξετείνοντο τὰ χρονικὰ ὄρια πέραν τοῦ 715. Ἡ αὐτὴ ἀρχὴ ἐφαρμοζομένη καὶ εἰς τὰ ἐπόμενα τεύχη θὰ ἐσμίκρυνεν ὠρισμένως τὸν ἀριθμὸν τῶν τευχῶν καὶ θὰ διηκούλυε τὴν χρῆσιν τοῦ ὅλου ἔργου. Εὐτυχῶς ἡ σπατάλη αὕτη τοῦ

χώρου δὲν ἐπηρέασεν ἀναλόγως τὴν τιμὴν τοῦ τεύχους, ἥτις δύναται νὰ θεωρωθῆ ἄρκετὰ προσιτὴ (50 γαλλ. φρ.).

Τὸ τεῦχος τοῦτο εἶναι τὸ πρῶτον τῆς σειρᾶς τῶν Πινάκων τῶν πατριαρχικῶν ἐγγράφων τῶν ἐτῶν 381-1830, τὰ ὁποῖα, κατὰ τὸ διάγραμμα τοῦ ἐκδότου θὰ ἀποτελέσουν ἐν ὄλῳ ἑννέα τεύχη. Συμφώνως πρὸς τὴν ἀρχὴν, τὴν καὶ ὑπὸ τῶν Πινάκων τῶν Kaiserurkunden τεθεῖσαν, θὰ συμπεριλάβουν οἱ Πίνακες οὗτοι ὄχι μόνον τὰ γνήσια, ἀλλὰ καὶ τὰ μὴ γνήσια καὶ τὰ ἀμφιβόλου γνησιότητος ἐπίσημα πατριαρχικά ἔγγραφα. Ἡ ἀξία τῶν μὴ γνησίων, ὡς καὶ τῶν ἀμφιβόλων εἶναι γνωστὴ. Ἐπίσης θὰ περιορισθοῦν οἱ Πίνακες εἰς τὰ ἐπίσημα ἔγγραφα ἐκάστου Πατριάρχου καὶ μόνον εἰς τὰ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς πατριαρχείας αὐτοῦ ἐκδοθέντα· ἐπομένως δὲν θὰ συμπεριληφθοῦν ἰδιωτικά ἔγγραφα, ἐπιστολαί, ἔργα θεολογικά, λόγοι, ὁμιλίαι κλπ. τῶν Πατριαρχῶν.

Αἱ πράξεις τῆς Ἐνδημούσης Συνόδου θὰ καταχωρισθοῦν, ἐπειδὴ ἀληθῶς αἱ πράξεις αὗται εἶναι πρωτίστως πατριαρχικά. Ἀμφιβάλλω ὅμως, ἂν θὰ ἔπρεπε νὰ καταχωρισθοῦν ἐνταῦθα ὡς ἰδιαίτεροι ἀριθμοὶ αἱ πράξεις ἐκεῖναι τῶν Συνόδων τῆς Ἀνατολῆς ἢ τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων μόνον, ἐπειδὴ φέρουν τὴν ὑπογραφὴν τοῦ Πατριάρχου Κων/πόλεως. Αἱ πράξεις αὗται εἶναι καθαρῶς συνοδικαὶ καὶ ὄχι πατριαρχικά. Ὅτι κατὰ ὅμοιον δέχεται καὶ ὁ ἐκδότης, φαίνεται ἐκ τῆς μὴ ἀναλύσεως τοῦ περιεχομένου αὐτῶν. Εἴμεθα βέβαιοι π.χ. ὅτι ἡ ἐπιστολὴ τῆς ἔκτης οἰκουμενικῆς Συνόδου πρὸς τὸν Πάπαν Ἀγάθωνα προέρχεται ἀμέσως ἀπὸ τὴν Γραμματείαν τοῦ Πατριάρχου Κων/πόλεως; (Πβλ. ἀριθ. 314). Ἐπίσης ἀνάγεται τὸ ὑπ' ἀριθ. 127 εἰς τὰ πατριαρχικά ἔγγραφα τὰ ἐξεληθόντα ἐκ τῆς Γραμματείας τοῦ Πατριάρχου; Τὸ αὐτὸ περίπου θὰ ἠδύνατο νὰ λεχθῆ καὶ περὶ τῶν ὑπ' ἀριθ. 312 καὶ 317. Τοιοῦτου εἴδους ἔγγραφα, κατὰ τὴν ἀντίληψίν μας, δὲν ἀνήκουν ἐνταῦθα. Ἄν ὁ ἐκδότης ἐπεθύμει νὰ ἐξάρῃ τὴν ὑπογραφὴν τοῦ ἑνὸς ἢ τοῦ ἄλλου Πατριάρχου, ἠδύνατο νὰ ἐξεύρη κάποιον ἄλλον τρόπον, ὄχι δὲ νὰ κατατάξῃ ταῦτα εἰς τὴν σειρὰν τῶν καθαρῶς πατριαρχικῶν ἐγγράφων μὲ ἰδιαίτερον ἀριθμὸν.

Ὡς βᾶσιν τοῦ καθορισμοῦ τῶν χρονολογικῶν ὁρίων τῶν Πινάκων λαμβάνει ὁ p. Grumel τὴν ἀρχὴν τῆς ἀκμῆς καὶ τῆς παρακμῆς τοῦ ἑξωτερικοῦ μεγαλείου τοῦ Πατριαρχικοῦ θρόνου Κων/πόλεως, δηλαδὴ τὰ ἔτη 381 καὶ 1830 (1833).

Ὁ σπόρος τοῦ μελλοντικοῦ μεγαλείου τοῦ Ἐπισκοπικοῦ θρόνου Κωνσταντινουπόλεως δὲν ἐτέθη βέβαια τὸ 381· ὡς παραδέχεται ὁ Grumel εἶχε τεθῆ ἤδη τὴν στιγμὴν, καθ' ἣν τὸ Βυζάντιον ἀνεκηρύσσεται πρωτεύουσα τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους. Πραγματικῶς ὅμως ὁ σπόρος οὗτος ἐφύτρωσε κατὰ τὴν δευτέραν Οἰκουμενικὴν Σύνοδον τῆς Κων/πόλεως τοῦ 381, ὅτε διὰ τοῦ

τρίτου κανόνος τῆς Συνόδου ταύτης ἀπεδίδετο εἰς τὸν Ἐπίσκοπον Κωνσταντινουπόλεως τιμητικὴ θέσις μετὰ τὸν τῆς Ρώμης, παραγκωνιζομένων οὕτω τῶν δύο ἀποστολικῶν θρόνων τῆς Ἀνατολῆς: Ἀλεξανδρείας καὶ Ἀντιοχείας. Τὸ μεγαλεῖον τῶν Ἀνακτόρων εἶχεν ἀρχίσει ἤδη καταφανῶς νὰ ἀντανακλᾷ ἐπὶ τοῦ Ἐπισκοπικοῦ θρόνου Κων/πόλεως, νὰ ἐνισχύη τὴν ταχεῖαν ἐξέλιξιν του, τὴν ταχεῖαν ἐπέκτασιν τῆς δικαιοδοσίας του. Πολὺ πρὶν περιβληθῆ ὁ Πατριάρχης Κων/πόλεως ἐπισήμως τὸν τίτλον τοῦ Οἰκουμενικοῦ (τὸ 588 ἐπὶ Ἰωάννου τοῦ Δ' 582-595), πρὶν καθορισθῶσιν ἐπισήμως διὰ τῆς τετάρτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου τοῦ 451 τὰ ὅρια τῶν δύο νέων Πατριαρχείων τῆς Ἀνατολῆς, Κων/πόλεως καὶ Ἱεροσολύμων, εἶχε τεθῆ ὁ λίθος τοῦ μεγαλείου τοῦ Ἐπισκοπικοῦ θρόνου Κων/πόλεως. Τὸν λίθον τοῦτον εἶχε θέσει, ὡς ἀνωτέρω ἀνεφέραμεν, ὁ τρίτος κανὼν τῆς δευτέρας Οἰκουμενικῆς Συνόδου καὶ ἡ σύγχρονος ἀπόσπασις τοῦ θρόνου τῆς Κων/πόλεως ἐκ τῆς δικαιοδοσίας τοῦ Ἡρακλείας. Ὡστε δὲν διστάζομεν νὰ δεχθῶμεν τὴν ἄποψιν τοῦ Grumel καὶ νὰ λάβωμεν τὸ ἔτος 381 ὡς ἀφετηρίαν διὰ τὸν καταρτισμὸν τῶν Πινάκων τῶν πατριαρχικῶν ἐγγράφων, βοηθούμενοι καὶ ὑπὸ τῆς παραδόσεως, ἣτις εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 5^{ου} αἰῶνος ἀρχίζει τὴν σειρὰν τῶν Πατριαρχῶν ἀπὸ τοῦ Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ, τοῦ ὡς Ἐπισκόπου Κων/πόλεως, ἐπ' ὀλίγον χρόνον προεδρεύσαντος τῆς δευτέρας οἰκουμενικῆς Συνόδου τοῦ 381.

Τὴν αὐτὴν ἀρχὴν ἀκολουθῶν ὁ Grumel προσδιορίζει ὡς ὄριον ἐκτάσεως τῶν Πινάκων τὸ χρονικὸν ἐκεῖνο σημεῖον, κατὰ τὸ ὁποῖον ἤρχισεν ἡ παρακμὴ τοῦ ἔξωτερικοῦ μεγαλείου τοῦ Πατριαρχικοῦ θρόνου Κων/πόλεως, ὡς τοιοῦτο δὲ ἐκλαμβάνει τὴν στιγμὴν, καθ' ἣν ἤρχισαν νὰ ἀποσπῶνται τῆς δικαιοδοσίας αὐτοῦ αἱ αὐτοκέφαλοι ἐθνικαὶ ἐκκλησίαι τῶν Βαλκανικῶν λαῶν. Τὸ ἔτος δὲ τοῦτο ἦτο τὸ 1833, ὅτε ἔλαβε χώραν ἡ πρώτη ἀπόσπασις, ὁ σχηματισμὸς τῆς αὐτοκεφάλου ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. (Ἵνα εἴμεθα ἀκριβέστεροι, τὸ διάγραμμα τοῦ Grumel περατώνει τοὺς πίνακας μετὰ τὸν τελευταῖον χρηματίσαντα Πατριάρχην πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἀποσπάσεως τῶν διαφορῶν αὐτοκεφάλων νῦν ἐκκλησιῶν, ἧτοι μετὰ τὸ 1830).

Ὅτι κάπου ἔπρεπε νὰ σταματήσουν οἱ Πίνακες τῶν πατριαρχικῶν ἐγγράφων, νομίζω καὶ ἐγὼ ὀρθόν, ὅτι δὲ συμφώνως πρὸς τὴν ἀρχὴν τὴν ὁποίαν ἔθεσεν ὁ Grumel, ὁ λίθος τῆς παρακμῆς τοῦ ἔξωτερικοῦ μεγαλείου ἐτέθη τὴν στιγμὴν ἐκείνην, καθ' ἣν ἐνέδιδον τὰ Πατριαρχεῖα εἰς τὸν σχηματισμὸν τῆς πρώτης αὐτοκεφάλου ἐθνικῆς ἐκκλησίας, δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία. Τὸ μεγαλεῖον τοῦ Πατριαρχικοῦ θρόνου Κων/πόλεως ἐπέζησε τῆς πτώσεως τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων. Φυσικὸν ἦτο λοιπὸν νὰ μὴ σταματήσουν οἱ Πίνακες εἰς τὸ σημεῖον ἐκεῖνο, εἰς τὸ ὁποῖον θὰ σταματήσουν ἀναγκαστικῶς οἱ Πίνακες τῶν αὐτοκρατορικῶν ἐγγράφων τοῦ Βυζαντίου, εἰς τὸ 1453. Ἄλλο ζήτημα εἶναι τώρα, ἂν οἱ μετὰ τὸ 1453 Πίνακες τῶν πατριαρχικῶν ἐγγράφων θὰ ἦτο ὀρθὸν νὰ στεγασθοῦν ὑπὸ τὸν γενικὸν τίτλον «Le Patriarcat Byzantin», ὑπὸ τὸν

ὅποιον στεγάζονται καὶ οἱ πρὸ τοῦ 1453. Ὁ γενικὸς οὗτος τίτλος, ἔνεκα τούτου, πρέπει νὰ θεωρηθῆ ἑικονικὸς ἢ κατὰ συνθήκην.

Δὲν δύναμαι ὁμως νὰ ἀσπασθῶ ἀπολύτως τὴν γνώμην τοῦ Grumel, ὅστις, συσχετίζων ἀκμήν καὶ παρακμήν τοῦ ἔξωτερικοῦ μεγαλείου τοῦ Πατριαρχικοῦ θρόνου, πιστεύει ὅτι ἢ ἀπὸ τοῦ 381 προσπάθεια αὐτοῦ νὰ φθάσῃ τὸ μεγαλεῖον τοῦ αὐτοκρατορικοῦ θρόνου ἐσήμαινε καὶ τὴν παρακμήν του. Τὴν παρακμήν ἐπέφερεν ὄχι ἡ προσπάθεια αὕτη ἢ ὑπὸ τῶν συνθηκῶν ἄλλωστε τῆς Ἐκκλησίας εὐνοουμένη, ὅπου ἡ πολιτικὴ θέσις τῆς ἔδρας τοῦ Πατριάρχου ἔπαιξε σπουδαιότερον ρόλον ἢ ἐν τῇ Δύσει, ἀλλὰ ἡ σὺν τῷ χρόνῳ τελεία ὑποταγὴ τοῦ Πατριάρχου εἰς τὰ θελήματα τοῦ Αὐτοκράτορος. Τὸ τολμηρὸν ἐρώτημα τοῦ ἐν Ἐδέσσει Ἱερῆος Εὐλογίου πρὸς τὸν αὐτοκρατορικὸν Διοικητὴν Μόδεστον: «Μήπως ὁ Αὐτοκράτωρ μετὰ τὴν κατάληψιν τοῦ θρόνου ἐχειροτονήθη συγχρόνως ἱερεὺς;» ἐγνώριζον οἱ Πατριάρχαι νὰ ἀντικαταστήσουν διὰ τῆς ἀποδόσεως εἰς αὐτὸν τοῦ τίτλου «Ἱερεὺς καὶ Βασιλεὺς». Τὸ *alia tamen ratio est regum secularium, alia divinarum* Λέοντος τοῦ μεγάλου δὲν ἠκούσθη πλέον μετὰ τὸν Χρυσόστομον ἢ, ἂν ποτε ἠκούσθη, εἶχεν ὡς συνέπειαν τὴν μεγαλυτέραν ὑποδούλωσιν τοῦ Πατριαρχικοῦ θρόνου εἰς τὸν αὐτοκρατορικόν. Ἡ ἀντίληψις δὲ αὕτη, ἡ ὁποία ἐκκλησιαστικῶς μὲν ἔβλαψε, ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ὁμως τῶν διαφορῶν ἐθνικοιῶτων ὠφέλησεν, ἔξακολουθεῖ διατηρουμένη μέχρι σήμερον εἰς τὰ Βαλκάνια καὶ ἐπὶ Τσαρισμοῦ εἰς τὴν Ρωσσίαν. Εἰς τὴν τελείαν ταύτην ὑποταγὴν ἄρα πρέπει νὰ ζητήσωμεν τὸ πρῶτον ἔξωτερικὸν αἷτιον τῆς παρακμῆς τοῦ μεγαλείου τοῦ Πατριάρχου Κων/πόλεως.

Ἡ ἐξέλιξις τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τῶν διαφορῶν ἐκκλησιῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἦτο βεβαίως διάφορος τῆς ἐν τῇ Δύσει ἐξελίξεως τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τῶν ἐκκλησιῶν. Αἱ ἐκκλησίαι τῆς Ἐκκλησίας ἔζων καὶ ζοῦν διαρκῶς ἐν τῷ μέσῳ ἢ εἰς τὰ σύνορα ἀλλοθρήσκων, μάλιστα δὲ ἐχθρικῶς πολλάκις πρὸς τὸν χριστιανισμὸν διακειμένων λαῶν. Εἶναι φανερὸν ὅτι αὗται πολὺ περισσότερον ἢ ἐν τῇ Δύσει ἠσθάνοντο τὴν ἀνάγκην νὰ συσπειρῶνται περὶ τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον τῆς Κων/πόλεως, ἰδιαιτέρως δὲ ὁ πατριαρχικὸς θρόνος τῆς Κων/πόλεως, ἀφ' ὅτου αἱ ἄλλαι Ἐκκλησίαι τῆς Ἐκκλησίας: Ἀντιοχείας, Ἱεροσολύμων, Ἀλεξανδρείας περιῆλθον εἰς τὴν κατοχὴν τῶν Ἀράβων. Ἐξ ἄλλου ὁ Πατριαρχικὸς θρόνος ὑπάρχει ἀκόμη, καὶ ἡ ἱστορία δὲν ἔχει ὄρια. Ἄλλ' ἡ δύναμις τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Ἐκκλησίας δὲν ἔγκειται ἀκριβῶς εἰς τὴν ἔκτασιν τῆς δικαιοδοσίας των, ἀλλ' εἰς τὴν ἀντίδρασιν αὐτῶν ἔναντι τῶν ἐχθρικῶς πρὸς αὐτὰς διακειμένων λαῶν τῆς Ἐκκλησίας. Κάθε κατάστασιν γεννοῦν ὠρισμένα συνθήκαι καὶ ὄχι μία, ἔστω καὶ κατ' ἀρχὴν ὀρθὴ θεωρία, ἡ ὁποία ἀλλαχοῦ ἔνεκα διαφορῶν ἐντελῶς συνθηκῶν κατώρθωσε νὰ πραγματοποιηθῆ.

Ὁ καταρτισμὸς ἐν γένει Πινάκων ἐγγράφων συναντᾷ, ὡς γνωστόν, πολλὰς δυσχερείας ἰδίως εἰς τὸν καθορισμὸν τῆς γνησιότητος καὶ τῆς χρονο-

λογίας τῶν ἐγγράφων ὅσον δὲ στρεφόμεθα χρονικῶς πρὸς τὰ ὀπίσω, τόσον σπανιώτεροι αἱ εἰδήσεις, τόσον δυσκολωτέρα ἢ λύσις τῶν ἐκάστοτε ἀναφυομένων τοιούτου εἵδους ζητημάτων. Ὁ Grumel καὶ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο κατέβαλε πᾶσαν προσπάθειαν, ἢ προσπάθειά του δὲ αὕτη εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα ἐπίσης νὰ μεταβληθῶν μέχρι τοῦδε παραδεδεγμένοι χρονολογίαί περὶ τῆς διαρκείας τῆς πατριαρχείας διαφόρων Πατριαρχῶν. Τοὺς λόγους τῆς ἀλλαγῆς τῆς χρονολογίας θὰ πραγματευθῆ ὁ Grumel ἐκτενέστερον ἄλλαχού.

Ἡ ἀγάπη καὶ ὁ ζῆλος διὰ τὴν συνέχισιν τοῦ ἔργου ἑνὸς μεγάλου Βυζαντινολόγου τοῦ L. Petit συνοδεύουν τὴν ἐργασίαν ταύτην. Εἵμεθα βέβαιοι ὅτι καὶ τὰ δύο ταῦτα ἀπαραίτητα προτερήματα διὰ τοιούτου εἵδους ἐργασίας δὲν θὰ ἐκλείψουν μέχρι τέλους. Εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Ἰνστιτούτου, τὸ ὁποῖον δὲν ἐξαρτᾶται ἀπὸ Ἀκαδημίας, οὔτε δὲ ἀπὸ τὴν ἐργασίαν καὶ τὴν δραστηριότητα ἑνὸς μόνου ἐργάτου τῆς ἐπιστήμης, καὶ εἰς τὸ ὁποῖον δὲν ὑπάρχει φόβος νὰ παρουσιασθῆ ποτε ἔλλειψις συνεχιστῶν τοῦ ἔργου, εἵμεθα βέβαιοι, ὅτι θὰ ἀχθῆ τὸ ἀναληφθὲν κολοσσιαῖον τοῦτο ἔργον αἰσίως εἰς πέρας. Αἱ εὐχαί μας, συγχρόνως δὲ καὶ ἡ εὐγνωμοσύνη μας, ἄς τὸ συνοδεύουν!

Α. ΣΙΓΑΛΑΣ

Τιμοθέου Πυθαγόρου Θέμελη, Ἀρχιεπισκ. Ἰορδάνου καὶ Πατριαρχικοῦ Ἐπιτρόπου ἐν Βηθλεέμ, Ἡ Ἱερουσαλήμ καὶ τὰ μνημεῖα αὐτῆς. Ἐν Ἱεροσολύμοις 1932, τόμ. Α' - Β' σ. 1487.

Τὰς πρώτας εἰδήσεις περὶ τῶν μνημείων τῆς Ἱερουσαλήμ μετὰ τὸν ἐκκλησιαστικὸν ἱστορικὸν Εὐσέβιον καὶ τὸν λατῖνον πρεσβύτερον Ἱερώνυμον παρέχουσιν οἱ ἐπισκέπται τῶν Ἁγίων Τόπων, ὧν ἱκανοὶ κατέλιπον περιγραφὰς αὐτῶν, τὰ λεγόμενα «Ὀδοιπορικά». Ἐπὶ τῇ βάσει αὐτῶν κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ἤρξαντο μελετώμενα τὰ μνημεῖα τῆς Ἱερουσαλήμ καὶ τῆς Παλαιστίνης ἐν γένει. Τὰς ἀρχαιολογικὰς ταύτας μελέτας ἐνίσχυσαν αἱ ἀπὸ τῆς δ' δεκαετηρίδος τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἀρξάμεναι ἀνασκαφαί. Τοιοῦτο δ' ἐνδιαφέρον παρουσίασαν αἱ σχετικαὶ μελέται, ὥστε τῷ 1865 συνέστη καὶ εἰδικὴ Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία ἐν Λονδίῳ ὑπὸ Ἀγγλων ἀρχαιολόγων, «Palestine Exploration Fund», ἣτις διὰ Σουλτανικοῦ φερμανίου ἀποκτήσασα τὸ προνόμιον τῶν ἀνασκαφῶν, ἐσυστηματοποίησεν ταύτας. Μετὰ τῶν Ἀγγλων συνειργάσθησαν καὶ Γερμανοί, ἰδρῦθῆ δὲ τῷ 1877 ἐν Λειψία καὶ εἰδικὴ Γερμανικὴ ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία «Deutscher Verein zur Erforschung Palästina's», μετὰ τῆς χαρακτηριζούσης τοὺς Γερμανοὺς μεθοδικότητος προβάσα εἰς τὰς Παλαιστινολογικὰς ἐρεῦνας. Εἰς ταῦτα δὲν ὑστέρησαν καὶ οἱ Γάλλοι ἀρχαιολόγοι, ἀξιοσημείωτοι δὲ ὑπῆρξαν αἱ ἐπιστημονικαὶ ἐργασίαι τοῦ De Vogüé, τοῦ Clermont-Ganneau, τοῦ V. Guérin καὶ ἄλλων νεωτέρων, μετὰ τῶν ὁποίων διακρίνονται οἱ ἐν Ἱεροσολύμοις ἐγκατεστημένοι